

BYGD OCH NATUR

NIKLAS NATT OCH DAG
Från "Bellman noir" till
den egna släkthistorien

DE MINNS ÄNNU
Sista generationen
statare

**Ny
utsikt**

Kiruna flyttas
Malmberget rivs

Kulturarvet behöver ditt stöd

Ge en gåva till Sveriges Hembygdsfond och stöd på så sätt hembygdsrörelsens arbete med att ta tillvara kulturarvet. På vår hemsida kan du också beställa fina hyllnings- och minneshälsningar.

www.hembygd.se/stod

Sveriges
hembygdsförbund

SVENSK
INSAMLINGS
KONTROLL

BYGD & NATUR

Nr 1 2022, årgång 103

Redaktör

Jenny Damberg

E-post

redaktor@hembygdsforbundet.se

Grafisk form och layout

Agnes Florin

Ansvarig utgivare

Jan Nordwall

Omslagsbild

Kjell Törmä

Bygd och Natur kommer ut fyra gånger per år. Fem styrelseledamöter i de föreningar som betalar medlemsavgift till regionala hembygdsförbund får kostnadsfritt tidningen hemskickad. Övriga föreningsmedlemmar kan prenumerera för 195 kr/år. För ickemedlemmar kostar Bygd och Natur 295 kr/år.

Kontakt

Sveriges hembygdsförbund
Sabbatsbergsvägen 6
113 61 Stockholm

Prenumerera

prenumeration@hembygdsforbundet.se
www.hembygd.se/prenumeration

Annonsera

Kontakta oss på 08-34 55 11,
annonsering@hembygdsforbundet.se

Allt material i Bygd och Natur kan lagras, publiceras och tillhandahållas i digitala medier och arkivdatabaser samt återpubliceras i tryckt form. Redaktionen ansvarar inte för ej beställt material.

Sveriges Hembygdsförbund, SHF, är en demokratisk folkrörelse och riksorganisation för cirka 400 000 medlemmar i 2060 lokala föreningar och 26 regionala hembygdsförbund.

Förbundsordförande

Anna-Karin Andersson

Generalsekreterare

Jan Nordwall

Tryck

Trydells, Laholm

Papper omslag

Multi offset, 170 g

Papper inlaga

Multi offset, 120 g

ISSN 0345-7982

www.hembygd.se

www.bygdband.se

Hej!

I höstas flyttade mina föräldrar från det hus där jag och mina syskon växte upp. Jag har fått ta emot valda delar av källarrensningen under lång tid: cd-skivor och skolkataloger, en ärvd byrå jag någon gång i tonåren (tyvärr) fick fria händer att måla, barnböcker, slöjdalster... En del använder jag, en del har hamnat i min egen källare och andra saker visade sig i dagsljus vara så utsiktslösa att det blev tippen.

I den bruna tegelvillan bor en ny familj. De verkar glada, mamma och pappa har blivit bjudna på fika och fått följa ommålning och ny möblering. Det gläder dem också. Hus i sig må vara döda ting, men de rymmer så mycket liv och de kräver så mycket av oss, tid, arbete, underhåll, att de blir något mer. Det betyder något att livet går vidare just där.

I vissa svenska gruvstäder funkade det inte så. I både Kiruna och Malmberget tvingar malm-

brytningen nu fram flytt och rivningar av bostadsområden, parker, skolor, kyrkor, centrumbyggnader – allt det där som utgör fundamentet för ens minnen.

Det här numrets tema är När hemstaden flyttar. Skribenten Masha Taavoniku och fotografen Michael Johansson tar oss med till den gemensamma uppväxtorten Malmberget, där mycket redan är borta. "Som barn kunde jag omöjligen förstå att det som då var hela min värld en dag skulle komma att försvinna", skriver Taavoniku.

I Kiruna pågår flytten. Det är både ett avslut och en början.

Jenny Damberg

Tema: När hemstaden flyttar

MICHAEL JOHANSSON

Nr 1 2022

- 7** **Landskapets berättelser**
Niklas Cserhalmi har uppdaterat Fårad mark.
- 8** **Tre tips**
Iris Viljanen som sjungande snigel, med mera.
- 11** **Niklas Natt och Dag**
Ida Säll möter en inbiten Stockholmsförfattare.
- 14** **Tema: När hemstaden flyttar**
Malmberget försvinner från kartan.
- 22** **Den stora flytten**
De skildrar Kiruna före, under och efter flytt.
- 30** **De sista statarbarnen minns**
Klasshistoria i en ny roman och på museum.
- 34** **Så gjorde vi**
Linn Austli har filmat Norra Solberga sockens historia.

34

16

THOMAS ADOLFSSON / NORDISKA MUSEET

Föremålet

Vårfågelpynt

PÅSKKYCKLINGEN och den tranliknande rosa fågeln kommer från samma donation till Nordiska museet. De är båda från 1950-talet. I Dalsland, där givaren firade påsk, var det en tradition att barnen firade tranafest genom att dela ut egenritade tranabrev. Vårfrudagen 25 mars, symboliserad av den återvändande tranan, markerade i bondesamhället vårens ankomst. Det var signalen att dagen blivit så pass lång att det skulle vara ljus när man gick till sängs (för att orka upp till de med vårens framsteg allt längre arbetsdagarna).

Ännu fler m² lin

19 000

digitala rapporter blev nyligen tillgängliggjorda i Vitalis, katalogen för Vitterhetsakademiens bibliotek, och i Arkivsök. De flesta av rapporterna handlar om arkeologi, följt av bebyggelseantikvariska undersökningar.

1 kvadratmeter spånadslin ger ungefär 300 gram fint garn, även om det är många moment på vägen dit.

1 kvm lin började som ett projekt från Västra Götalandsregionen, Slöjd 2020. I fjol var det riksomfattande, med över 6 000 deltagare, och i år inkluderas hela Norden.

Till grund för idén ligger etnologen Inger Widhjas minne av hur hennes mormor lärde henne så, skörda och bereda lin för många år sedan. "Fröna ska ligga så tätt så sädesärlorna halkar på dem", löd instruktionen. Det var bara en ruta i landet, men den blommade blått och vackert och det

lin den gav räckte till handdukar som Inger Widhja ännu har kvar.

Någon gång i april-maj är det dags att så. Mer information och odlingstips (inklusive ramsor och ritualer för att hamna på god fot med oknytt och vädrets makter) finns på **hemslojden.org**.

Nordisk båtbyggnad kulturarvsmärkt

ANNELI KARLSSON /
SJÖHISTORISKA MUSEET

TEKNIKEN HAR använts i de nordiska länderna i nästan 2 000 år. Den förekommer på 300-talet i Nydamskeppet, i vikingaskepp och i folkbåtar från 1960-talet.

Den består av överlappande bordplankor och upptogs i december på Unescos lista över mänsklighetens immateriella kulturarv.

Vad den kallas?

Klinkteknik.

Nomineringen av klinkbåtar gjordes av samtliga nordiska länder gemensamt. "Ett fint exempel på nordiskt samarbete mellan ideella organisationer", säger kulturminister Jeanette Gustafsdotter (S) i ett uttalande. För Sveriges del är det första gången en nominering tas upp på listan.

WIKIMEDIA COMMONS

Björling-samling splittras

Den sista februari lämnade Jussi Björling-museet sin tidigare lokal i centrala Borlänge. Beslutet att stänga museet kom efter flera år med vikande besöksiffror. I stället planerar Borlänge kommun en permanent utställning om världstenoren på stadens bibliotek, men den blir så liten att Jussi Björlings arvtagare har valt att magasinera sin del av samlingen i förhoppningen att föremålen så småningom ska komma till sin rätt på ett nytt museum. Då troligtvis inte i Jussi Björlings hemstad Borlänge, utan i Stockholm, uppger Jussi Björlingsällskapet.

En upprustad kvarn,
förlossningshistoria på
scen och en efterlysning
av fotografier på en luffar-
konstnär som själv ska ha
målat 750 000 (!) tavlor.
Något av det som hänt
och händer landet runt.

Har du tips från din förening?
Mejla gärna
redaktor@hembygdsforbundet.se

2

3

INTRESSEGRUPPEN KVARNEN PÅ LYR

4

5

7

6

SUSEDALENS FÖRSÄMLING

MATS EDHOLM

1 Förlösningsserieställning

I det finska nationaleposet *Kalevala* blir den unga Marjatta gravid genom att äta ett lingon. I *Marjattas sång* gestaltar sångerskan och folkmusikern Mirja Palo förlösningar då och nu i Sápmi och Norrbottens finnbygder. Föreställningen turnerar med Riksteatern och spelas bland annat på Gammlia i Umeå 21 maj.

2 Hantverk i fjällvärlden

"Mönster, möbler och traditions-hantverk – om fjällvärlden och 1700-talet" är rubriken för det program med kurser och seminarium som arrangeras i Hede, Funäsdalen och norska Røros 16–20 mars. Se hemslojdenjh.se

3 OS på Dalbygården

Äldreboendet Dalbygården i värmändska Sysseleby har kanal 1, 2 och 4. När vinter-OS i Peking stod för dörren innebar det att de boende inte skulle kunna se sändningarna. Men tack vare sponsring från lokala hembygdsföreningar och andra blev det ändå OS på Dalbygården.

4 De köper vingar för pengarna

Tegneby hembygdsförening på Orust restaurerar den 125 år gamla kvarnen på Lyr. Ett bidrag på 70 000 kronor från Thordénstiftelsen möjliggör byte av vingarna, som nyligen plockades ner för att inte rasa. Kvarnen, som ursprungligen var målad med kokt sillolja, var i drift fram till 1949.

5 Jesus åter i Abild

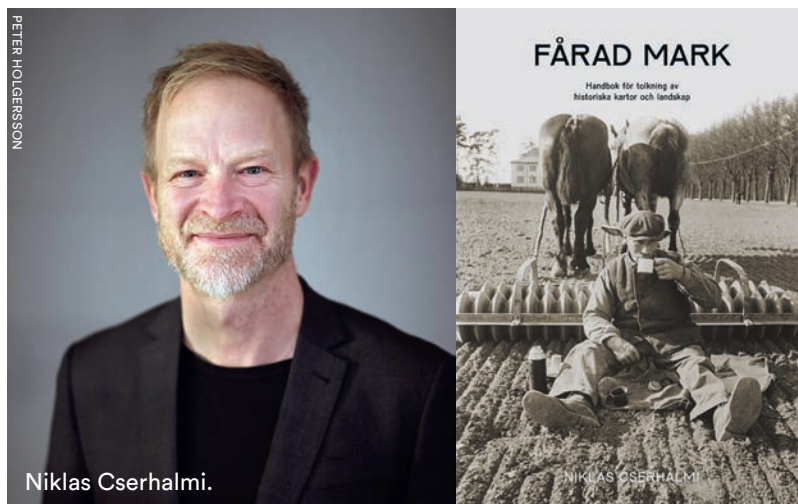
I 90 år var den stora skulptur föreställande Jesus när han välsignar lärjungarna försvunnen från Abilds kyrka. Genom arbetet med en bok om Abild började engagerade i ortens hembygdsförening undra över dess öde. Till slut fann man den – i en kista på församlingshemmets vind. Föreningen svarade för restaurering, och nu är statyn åter på plats.

6 Efterlysning: Herman Andersson

Under sin livstid 1873–1954 uppskattas luffarkonstnären Herman Sixtus Andersson (H.A.) ha signerat hela 750 000 tavlor. Men av konstnären själv finns få bilder bevarade. Hönsalottas Luffarmuseum på Boda Glasbruk efterlyser med ljus och lycka fotografier. Har du något? Mejla goran@luffarmuseum.se.

7 Ola Ols-salen invigd i Killhult

Bertil Stridh förestår det privata bygdemuseet Ola Ols, med gamla verktyg, allmog- och bruksföremål från Svensköps socken i Killhult i Hörby kommun. I samband med att Frosta Härads hembygdsförening nyligen firade 90 år invigdes museets nya Ola Ols-sal.

Han guidar till landskapets berättelser

Niklas Cserhalmis välanvända handbok *Fårad mark*, för tolkning av historiska kartor och landskap, har uppdaterats för digitala verktyg.

Från papperskartor, ljusbord, plastfilmer och tuschpenna till dator. Det är betydligt smidigare att göra den typ av kartöverslägg som agrarhistorikern Niklas Cserhalmi lär ut i *Fårad mark* i dag, än vad det var när han skrev handboken för 25 år sedan.

– Det vi gjorde på 90-talet när vi tog tåget till Gävle och gick till Lantmäteriet för att titta på kartor, det kan man göra hemifrån nu.

Niklas Cserhalmi är i dag chef för Arbetets museum i Norrköping och ordförande för organisationen Sveriges museer. *Fårad mark* skrev han efter att ha lett projektet Landskapsarvet, som drevs av Sveriges hembygdsförbund och Riksantikvarieämbetet i syfte att föra ut kunskap om hur man kan tolka historiska kartor.

Metoden beskriver Niklas Cserhalmi som att "dra bort en filt", plötsligt

öppnar sig landskapet och tidigare oanade berättelser framträder.

– Under ett par år reste jag runt till hembygdsföreningar landet över. Det var fascinerande att gå på fältvandring tillsammans, den här metoden gör att man kan ställa frågor till landskapet på ett helt nytt sätt.

Boken publicerades ursprungligen som ett specialnummer av Bygd och Natur. Sedan 1998 har den använts som handbok av hembygdsintresserade, men också som kurslitteratur vid flera universitetsutbildningar.

Den nya utgåvan är ett samarbete mellan Sveriges lantbruksuniversitet och Sveriges hembygdsförbund. Niklas Cserhalmi har uppdaterat boken i sin helhet och SLU:s Kristofer Jupiter svarar för ett tillägg om digital rektifiering av kartor.

– Digitaliseringen hade kommit i gång på 90-talet, men det var ändå stenålder jämfört med i dag. Vi hade exempelvis inte möjlighet att göra digitala kartöverslägg, säger Niklas Cserhalmi.

3 tips

Film / foto

Plötsligt får historien färg. Eller inte plötsligt. Bakom fotografierna och filmernas milda kulörer ligger ett idogt arbete från Carl Hamnedes sida. För SVT berättar han att han har lärt sig tekniken genom att titta på Youtubers som visar hur AI-program ändrar hastighet och ger färg. Ett klipp kan ta veckor av arbete i anspråk. Hamnede ljudsätter också klippen, som ofta är inspelade i svenska stadsmiljöer. Varken ljud eller färg är autentiskt, utan tillagt för att skapa stämning.

Se [instagram.com/colorbycarl](https://www.instagram.com/colorbycarl)

Sundbybergs torg, 1920-tal.

Rapport

Den nationella minoriteten Romer i Dalarna i fyra sekler är en matig och rikt illustrerad förstudie från Region Dalarna, skriven av Sebastian Casinge. Flera lokala hembygdsföreningar har bidragit med tips. Intressant om levnadsöden, inkomstkällor (hantverk, musik) och relationen till majoritetssamhället, som bitvis varit tung.

På 30-talet mätte och fotograferade antropologen och rasbiologen Bertil Lundman bland annat romer i länet, på initiativ av Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund. Finns som gratis pdf, sök på titeln.

Instagram

Molly Sjöstem är bosatt utanför Umeå och slöjdar helst i stadens material: Björk. Hennes specialitet är karvsnitt, dekorativa mönster som i vissa fall föreställer löv och blomster – men också godsaker som kanelbullar, dammsugare och Ballerinakex.

Bilder på det hon själv kallar slöjdförfröjd varvas med vackra naturmotiv och finurliga texter. Håller ibland kurser och gör utställningar, håll utkik.

Se [instagram.com/sløjdarmolly](https://www.instagram.com/sløjdarmolly)

Till skogs på Orienteatern

Orienteaterns nyskrivna föreställning *Det vilda* kretsar kring folktrons väsen och människans relation till naturen. På scen, omringad av tio meter höga träd, står artisten Iris Viljanen iklädd bland annat snigeldräkt.

– Temat är väldigt inspirerande för mig. Besjälad natur finns ofta med i mina egna låtar och historier, där också djur har viktiga roller, säger Iris Viljanen.

Regissören Sally Palmquist Procopé menar att vår strävan att nyttja och kontrollera naturen kanske behöver en motvikt.

– Kanske behöver vi ett mer irrationellt och känslösamt förhållningssätt till naturen, för att bättre värna om vår omgivning? Kanske kan folktrons väsen hjälpa oss med det?

Spelas till och med 10 april.
Se Orienteatern.se

"Nu plötsligt säger de att tre miljoner människor världen över följer vårt arbete med Cliff Burton-museet."

ANNA GUMMESSON

Ljungbybon Krister Ljungberg tilldelas Riksantikvarieämbetets förtjänstmedalj 2021, bland annat för sitt arbete med ett museum över rockgruppen Metallicas basist Cliff Burton, som avled i en trafikolycka i trakten 1986.

Namn: Niklas Natt och Dag

Ålder: 42 år

Bor: Lidingö, Stockholm

Bakgrund: Frilansskribent, redaktör och chefredaktör.

Aktuell med: 1795, den avslutande delen i en storsäljande krimtrilogi i den egna genren Bellman noir.

Föreningar: Ätten Natt och Dags släktförening och Svenska PEN. "Jag har aldrig varit en föreningsmänniska."

STOCKHOLM – STAD I MÖRKER

Hans skildring av 1700-talets mörkaste vår fängslar läsarna. Nu lämnar Niklas Natt och Dag den egna genren "Bellman noir" för att blicka ännu längre tillbaka i historien – mot den egna släktens dramatiska 1400-tal.

TEXT: IDA SÄLL

– DET ÄR KUL att det finns så många delar av Stockholm, utöver Gamla stan, där 1700-talet är synligt på olika sätt. Malmgårdarna som står kvar, till exempel. Eller att kvarteret vid Odenplan där jag har mitt kontor heter Spelbomskan efter väderkvarnen som låg där. Alla kvarnar hade kvinnonamn! De var ju breda nedtill och man tyckte det såg ut som de hade kjolar.

Deckarförfattaren Niklas Natt och Dags intresse för historia tar sig många uttryck.

I höstas utkom 1795, som avslutar hans mörka trilogi den smutsiga staden mellan broarna, bebodd av förtvivlade människor med dunkla begär. Krimserien, som kategoriserats som "Bellman noir", inleds i kölvattnet av Gustav III:s död. Debuten 1793 har sålt i en kvarts miljon exemplar i Sverige och serien har rönt framgång även utomlands.

Härom året flyttade Niklas Natt och Dag från Stockholms innerstad tillbaka till Lidingö, den gröna ö i stadens inre skärgård där han en gång växte upp.

– Min äldsta son är sju. Nu får jag återupptäcka min barndoms äventyrsmarker tillsammans med mina egna barn. Det är väldigt roligt.

MEN PRECIS just nu sker inga äventyr på grund av rådande pandemi. Natt och Dag är i familjekarantän i radhuset på Lidingö och vi ses via videolänk. Under snedtaket längst upp i huset skymtar noggranna travar med böcker, en vit plastfåtölj och en luta. Att vara isolerad i hemmet stör honom än så länge inte nämnvärt.

– Jag vill inte låta okänslig, men för mig har covid-19 inte varit negativt ur yrkesmässig synpunkt. Jag är en hemmakatt. Social isolering sysslade jag med långt innan det var coolt.

Efter vårt möte ska Niklas Natt och Dag vara med sina barn. Han har nyss skrivit klart dagens 5000 tecken till utkastet till en ny bok, där han vänder blicken ännu längre tillbaka i historien. I fokus står de egna anfäderna i släkten Natt och Dag under 1400-talet.

I intervjuer framstår Niklas Natt och Dag ofta som både ödmjuk och lite krass, utan illusioner.

– Jag är en positiv person i vardagen men har en negativ syn på människan som kollektiv, vart vi är på väg och var vi kommer ifrån.

Har den uppfattningen att göra med ditt intresse för historia?

– Mitt historieintresse gjorde det nog värre. Ser man på hur vi har det nu och hur vi haft det förr, finns det inte någon ursäkt för varför vi inte är snällare, duktigare, klokare, bättre. Alla misstag är ju begångna så många gånger förut. Men uppenbarligen är inte en livstid tillräcklig för att lära sig av det som var.

"Jag var inte särskilt historieintresserad, utan snarare en science fiction- och fantasy-nörd. Men jag läste också Arne Anka."

Inte sällan förutsätts det att hans historievurm har att göra med den egna uradliga släkten. Men i själva verket var ingången Carl-Michael Bellman. Niklas Natt och Dag beskriver sig själv som ett ensamt barn som läste mycket.

– Jag var inte särskilt historieintresserad, utan snarare en science fiction- och fantasy-nörd. Men jag läste också Arne Anka. Det var en ekvok tecknad serie, och jag var i nedre tonåren. I Arne Anka fanns också väldigt många Bellman-referenser. Lillgammal som jag var tyckte jag det var häftigt, och den första cd jag köpte själv blev *Vila vid denna källa* med Bellman-tolkningar av Fred Åkerström. Sedan tjatade jag till mig en gitarr av mamma och snodde en Bellman-bok med texter och noter i från skolbiblioteket.

Med åren blev det sena 1700-talet Niklas Natt och Dags främsta intresse.

– När jag passerade ett antikvariat köpte jag på mig allt som var stockholmiana, och som handlade om 1700-talet i allmänhet. Och efter ett tag lärde jag mig en hel del.

Men det tog tid innan ett bokförlag fick upp ögonen för debutboken 1793.

– Längre såg det ut som den enda vinst jag gjort på projektet var en massa mer eller mindre värdelöst vetande om stockholmskt 1700-tal. Min stackars fru blev grundligt utsatt för all trivia jag behövde få ur mig.

Håller du med om att det krävs fantasi för att tillgodogöra sig historien? Historien är väl egentligen ingenting utan berättande, menar jag.

– Jag antar det, till viss del. Men i mitt fall var det också tvärtom. Källmaterialet, den historiska faktan formade min påhittade berättelse, snarare än motsatsen.

ÄVEN OM Niklas Natt och Dag läst hela livet och arbetat som journalist och redaktör i 15 år var det ett stort och svårt steg att börja skriva fritt.

– Plötsligt visste jag ingenting. Vilken tempus-form är lämplig? Hur följer man en karaktär? Måste man vara med hela tiden eller accepterar läsaren att det är en lucka på några timmar där man inte vet vad karaktären gör? Men historiska fakta blev en krycka för mig som debutant.

I möjligaste mån vill han ha historisk tacksägelse för det han berättar.

– Misstag har begåtts, det har både jag och andra påpekat. Men om jag beskriver något konkret vill jag att det ska vara något som faktiskt funnits på den tiden. Det är förstås inte möjligt i alla led, men det finns ingen ursäkt att inte försöka för det finns ju hur mycket källmaterial som helst. Du kan läsa ihjäl dig på svenskt 1700-tal – det är ett sekel av dagboksskrivande, och mycket text är skriven på franska eller på en svenska som inte är särskilt lättillgänglig i dag. Så någonstans måste man dra gränsen för sina ambitioner, men jag tycker det är spännande att försöka.

Det här kanske är en dum fråga, men varför är det viktigt för dig att vara historiskt korrekt?

– Jag ställde mig faktiskt själv den frågan flera gånger, och var förvånad över att det inte fanns något självklart svar. Men för mig det så enkelt som att när jag ser tillbaka på de verk som har betytt mest för mig så är minsta gemensamma nämnaren att någon arbetat med böckerna till vansinnets gräns. Som Tolkien, när han skrev *Sagan om Ringen*. Eller Umberto Eco, som skrev *Rosens namn*. Han var en språglärd akademiker med medeltidens tankevärld och idéhistoria i fokus. Och han packade in den kunskapen i ett fräsigt deckaräventyr, som jag läste som 13-åring och tänkte: "Wow!"

– Men det är inte förstås ett sådant arbete som får en bok att flyga. För om handlingen är tråkig,

karaktärerna tvådimensionella och den känslomässiga resonansen saknas, då är allt det där andra värdelöst. Men min dröm var just att försöka göra båda delarna.

Lutan som sticker upp bakom Niklas Natt och Dag är en svensk modell. Han har flera, en hel samling.

–I musikaffärer är de jättedyra men på auktionssajter kan man få dem för en tusenlapp eller två.

Än så länge har han inte tröttnat på Bellman.

–Men jag jobbar inte heller aktivt med något Bellman-relaterat nu. Den årliga middagen som anordnas av Sällskapet Bellmans minne har ställts in två gånger på grund av covid. Men om den blir av blir det första gången jag träffar andra Bellman-entusiaster i grupp. Det ser jag fram emot med skräckblandad förtjusning. Jag har min egen kanon av epistlar och sånger som jag tycker talar till mig. Då och då upptäcker jag till och med en ny! Bellmans visor är förresten fortfarande de enda jag kan spela utantill på både luta och gitarr.

MINA HEMBYGDER

”Först och främst **Lidingö och Vasastan i Stockholm**, jag har bott på tre adresser på Torsgatan. I **Högberga på Lidingö** finns en kuststräcka, en liten vandringsled längs klipporna som är bara någon kilometer lång. Den går förbi ett gammalt luftvärn, en halvmåne i betong som är ett perfekt vindskydd. Det är ett smultronställe för mig. Min mamma bodde i närheten när jag var liten och jag var ofta ute och promenerade ensam. En gång hittade jag dit av en slump.

I **Rättvik i Dalarna** konfirmerades jag och dit har jag återvänt många somrar. Och så **Järlåsa nära Morgongåva**, där mina svärföräldrar har lantställe. Där är jag och min familj om somrarna.”

DET FÖRSTA utkastet till den nya boken om de egna avlägsna släktingarna ska vara klart i november. Niklas Natt och Dags förfäder slog ihjäl Engelbrekt, förlorade Stockholm till Kristian Tyrann och tvingades i landsflykt efter att ha krävt Jean Baptiste Bernadottes abdikation.

– Den här gången skriver jag ju om senmedeltid. Engelbrektsfejden är ättens stora claim to fame än i dag. Men eftersom det skedde på 1400-talet är källäget förstået ett helt annat. Det är uruselt. Just nu försöker jag lista ut födelseår som saknas. Det är som att lösa ett jättelikt sudoku. 🧩

TEMA

NÄR HEMSTADEN FLYTTAR

Det har kallats världens största stadsflytt, det som nu sker i Kiruna. Gruvan expanderar och allt annat måste flytta på sig, eftersom malmen finns under staden. Efter sommaren invigs nya centrum, tre kilometer öster om det nuvarande.

Även i Malmberget växer gruvan. Men här byggs inte centrum upp igen. Rivningarna innebär slutet för samhället. De boende flyttar till närbelägna orter.

Genom åren har flera svenska städer rört på sig. Landhöjning, militära hänsyn och bränder har gjort att städer från Kalmar i söder till Luleå i norr fått nya adresser.

Dokumentation en del av sorgprocessen

TEXT: JENNY DAMBERG FOTO: MICHAEL JOHANSSON

Malmberget uppstod med gruvan. Nu rivs det till följd av den. Lars Israelsson ledde ett stort dokumentationsprojekt av sin före detta hemort.

År 2010 bodde ungefär 5 000 personer i Malmberget. Fem år senare var det 1700. Sedan dess har de centrala delarna av orten, inklusive det 13 våningar höga Focushuset, rivits.

Till skillnad från Kiruna byggs Malmberget inte upp på nytt. De invånare som bor "kvar"

har i själva verket flyttat till närbelägna Koskullskulle eller Gällivare. Det kan det dock vara svårt att få ur en trogen före detta malmbergetbo, berättar Lars Israelsson.

– Jag märker att de riktiga malmbergarna säger att de har flyttat till Repisvaara, de säger inte Gällivare.

Repisvaara är en ny stadsdel under uppbyggnad i Gällivare.

– Det har funnits en enorm känsla för Malmberget. Alltid sa man "solen lyser i Malm-

berget", det är tio grader varmare i Malmberget än i Gällivare. Man såg Dundret och solen lyste. Sådana saker kan man inte flytta, säger Lars Israelsson.

2013 TILL 2016 ledde Lars Israelsson, som kultursekreterare i Gällivare kommun, ett omfattande dokumentationsprojekt om Malmberget. Bilderna i det här reportaget kommer därifrån. Man gjorde också böcker, filmer och två lokala konstnärer byggde en modell i skala 1:200

Lars Israelsson håller upp
Tord Petterssons modell av det
13 våningar höga Focushuset.
Focushuset revs 2021.

som speglade samhället från 1960- till 2010-tal. Sommaren 2016 ställdes allt ut i sporthallen.

– Det blev en enorm final, det kom tusentals personer, många utflyttade återvändande.

Vad betydde dokumentationen för samhället?

– Det var en del i sorgeprocessen. Folk har en enorm sorg. De har vuxit upp i de här husen, de har kanske byggt dem, de har inrett dem och sedan är de tvungna att flytta därifrån. Inte på grund av att de saknar jobb, utan för att gruvan som ligger tusen meter under dem ska fram.

NÄR MALMBERGET SÅG dagens ljus i slutet av 1800-talet var det tack vare gruvan. Utan det svarta guldet, järnmalmen, hade det inte uppstått ett samhälle just här. Gruvan är både upprinnelse och förgörelse.

– 1888 kom de första till Malmberget. När man byggde upp samhället var det en avgörande förutsättning att bo nära jobbet, gruvan. Det är det man nu får lida för.

Det har hela tiden varit gruvan som styrt, understryker Lars Israelsson. När han själv var barn revs de trähus från tidigt 1900-tal som då utgjorde

stadskärnan. Det var 1960-tal, en expansiv period för LKAB. Ny, modern bebyggelse skulle snabbt på plats. Några år senare spärrades stora delar av centrum av för den så kallade Gropen, en säkerhetszon som från 1971 skulle dela Malmberget i två.

Vad saknar du själv mest från Malmberget?

– Kulturlivet och föreningslivet. Det fanns ett fantastiskt Folkets hus och ett speciellt idrottsliv. Och alla kulturskapare, vi har haft många geniala personer i Malmberget. Det går inte att återskapa. 🍷

VORDAN

Norra Kungsallén 62, Malmberget

Masha Taavoniku växte upp i ett rosa hus
i Malmberget. För Bygd och Natur återvänder
hon i minnet till sin barndoms gator.

TEXT: MASHA TAAVONIKU FOTO: MICHAEL JOHANSSON

Det var mamma och pappa som målade om huset på Norra Kungsallén 62. Innan den ljusa rosa färgen ströks över de yttre väggarna var de kanske röda, eller bruna, ingen av oss minns exakt. Den tidigare fasadfärgen är en del av någon annans historia. Vårt hus var rosa.

Ibland kunde vi vakna om nätterna av att malmkropparna i underjorden skälvde från sprängningar i gruvan. Sprängningarnas tidsmässiga regelbundenhet ledde till att de blev lika normaliserade som att äta middag vid en specifik tidpunkt på dygnet. Mamma arbetade kontorstid som tandsköterska på Folktandvården och pappa skiftarbetade och körde malmtåg från gruvan till malmhamnarna i Luleå och Narvik. Av denna anledning var det allt som oftast pappa som lagade middag. Maten serverades alltid närmare klockan 17 än klockan 18.

I husets allrum, som låg på övervåningen alldeles utanför mina föräldrars sovrum, stod det ett stort akvarium. Det var fyllt med mängder av gröna växter, neontetror, guppys och en brun-

fläckig gammal mal. När marken skakade, oavsett om det var från nattliga sprängningar eller oregelbundna dagliga sättningar i berget, bildades mönsterformationer på vattenytan. Vibrationerna blev till en vana. De mer oväntade högre smällarna överraskade oss nästan jämt.

SEDAN MITTEN av 1900-talet har Malmberget, på grund av gruvbrytningen i underjorden, varit med om flera omflyttningar och rivningar i mindre skala. Men det var inte förrän sent 2010-tal som den mer omfattande evakueringen och den slutgiltiga avvecklingen startade. Sprickbildningar har genom åren vuxit i mark och husgrunder, och regelbundna skalv uppstår i berggrunden. Ett samhälle byggt ovanpå en aktiv underjordsgruva ter sig så här i efterhand som en temporär lösning. Om gruvan ska kunna hållas i produktion måste husen som står ovanpå bergets många malmkroppar förr eller senare bort. Det är exakt vad som har hänt, och fortsatt händer, i Malmberget. Mängder av byggnader har jämnats med marken, och fler står på tur. I dag är samhället bara fragment av sitt forna jag.

”
Som barn kunde jag
omöjligen förstå att det
som då var hela min värld
en dag skulle komma
att försvinna.

”

Min syster var tre år en dag när hon tog sats från husets nedervåning, upp för den branta trappan, med sikte mot vardagsrummet. Jag vet inte varför hon hade så bråttom men ingen anledning väger kanske tyngre än barnets rena nyfikenhet. Vare sig hennes egna erfarenheter av olyckor eller de vuxnas uttalade förvarningar om potentiella konsekvenser kunde få henne att sakta ner farten. Så min syster sprang, nedhasade stickade strumpor till trots. Vid trappans sista steg tog allrummet vid, rummet där akvariet stod och där mamma ofta brukade sitta och sy eller pyssla med oss barn. Det var när min syster kom hit som hon plötsligt halkade på det blanka parkettgolvet. Hon föll handlöst och slog ut båda framtänderna. Fallet skedde långt innan hennes mjölkttänder hade lossnat, och på så vis kan man kanske påstå att det var tur. Hon var tre år när tiden plötsligt hamnade ur led, och i ytterligare tre år därefter fick hon dras med en bred glugg. Det här är ingenting jag själv minns, jag var vid tillfället inte ens ett år gammal. Det är mamma som har återberät-

tat händelsen för mig. Efter några år började min systers nya framtänder långsamt att växa fram genom tandköttet, och en dag var gluggen borta.

MALMBERGET KAN INTE på samma vis återhämta sig från sprängningarna i underjorden och reparera de håligheter som gruvverksamheten har åsamkat det. Hålen i berget kvarstår eller fylls upp av än mer berg som trycker på från ovan, ibland med synliga gropar och slukhål i marken som resultat. Mitt i samhället finns en 21 hektar stor inhägnad grop. Kaptensgropen, som är en konsekvens av gruvverksamheten, bildades under nyårsnatten 1971 och kallas i folkmun enbart Gropen. Från mormors och morfars lägenhet på elfte våningen i Focushuset kunde jag och min syster ibland stå framför vardagsrumsfönstren och titta ner över det enorma hålet i marken. Oavsett vad man kanske kan tro, så var det en vacker syn. En påminnelse om alltings förgänglighet. Men som barn kunde jag omöjligen förstå att det som då var hela min värld en dag skulle komma att försvinna.

När flytten till huset på Norra Kungsallén 62 tog mamma och pappa ibland bilen för att köra förbi och betrakta det hem som snart skulle bli vårt. Att se huset gjorde det nog enklare för dem att både föreställa sig och fantisera om familjens stundande villaliv. Huset stod högt uppe på berget, bland branta backar, andra villor och några sluttande radhus i området Malmsta, en bit öster om Gropen. Det mintgröna plåttaket och den vita husgrunden gjorde att det nästan såg ut som ett paket Big Pack Tresmak. Det var vårt första egna hus, och i september 1984 flyttade vi in. Vid tidpunkten var vi fyra personer i familjen: jag, min två och ett halvt år äldre syster och våra föräldrar. Några år senare, när min bror föddes, blev vi fem.

Alla skulle vi på olika vis komma att präglas av livet uppe på berget.

I slänten mellan husets fram- och baksida anlade mamma en stor rabatt med bergenior, löjtnantshjärta, rabarber och andra växter. Det var ett slitsamt arbete och liljekonvaljerna, som redan innan växte över slänten, kom att bli en del av den nya rabatten. När de blålila scillorna började sprida sig över gräsmattan på andra sidan om huset visste vi att sommaren snart var här. Jag kan inte minnas det men någon gång planterade mamma och pappa en bergtall på gräset utanför köksfönstret.

Men jag minns Malmstas alla försvunna vägar. Skogsstigar och grusvägar utan namn, Trädgårds-

vägen, Violvägen, Bergmansgatan, och den korta backen Majorsgatan ner till huset där min bästa vän Isabelle bodde. Jag kan inte med säkerhet återge exakt hur mitt sovrum såg ut men jag ser än i dag framför mig den ståtliga hängbjörken som stod alldeles utanför fönstret. Och varje gång jag får syn på bergenior förflyttas jag åter till trädgården i Malmberget. Jag minns vår röda hörnsoffa i skinn, och hur jag otaliga gånger låg på mage på den mjuka gråvita ryamattan under vardagsrumsbordet och tittade på Dynastin eller MacGyver. Utsikten, från balkongen alldeles utanför vardagsrummet, över Gällivare och lågfjället Dundret intalar jag mig att jag aldrig kommer att glömma. Men risken finns ju, att jag glömmet.

Någonstans på vägen mot vuxenlivet förstod jag att Malmbergets tillblivelse som tätort möjliggjordes av den gruva som mer än hundra år senare skulle bli anledningen till samhällets ödeläggelse. Underjorden visade sig alltför värdefull för att motivera bevarandet av det som fanns ovan jord. Allt eftersom tiden gick befästes ett slags accepterande uppgivenhet kring situationen inom mig, en sinnesstämning som man nog kan säga hör gruvsamhälleskulturen till. Det är som det är, har jag många gånger tänkt. Men just där och då var det nog mestadels helt andra saker som upptog mina tankar. Så länge någonting finns, är det trots allt svårt att föreställa sig något annat.

Focushuset och Focuslängan, med totalt 91 lägenheter, byggdes 1962. 2021 revs byggnaderna.

Malmberget har tidigare flyttats på grund av malmens utbredning. Men nu rivs samhället för gott.

Långt efter att vi flyttat till Gällivare från Norra Kungsallén 62 i Malmberget målades huset återigen om. Denna gång enbart till hälften i en ljusblå nyans. På husgavlarna satt fortfarande den flagnande ljusrosa färgen, likt spår ur det förflutna. Jag vet inte vad som hände på vägen, kanske var det så enkelt som att den nya ägaren en dag bara tröttnade och lade ifrån sig penseln. Vid den tiden var det ändå ingen nyhet för någon att husets tid var begränsad.

SENAST JAG befann mig vid platsen var sommaren 2018. Mer än 14 år hade då passerat sedan jag flyttade från Malmberget och Gällivare till Stockholm. Eftersom pappa bor kvar i Gällivare har jag varit där ofta, men trots att det ligger så nära Malmberget har jag aldrig riktigt haft någon tydlig anledning att återvända till mina barndomskvarter. Men 2018 tog jag målmedvetet pappas cykel upp på berget, med en outtalad önskan om att försöka förstå någonting, både om mig själv och om själva försvinnandets mekanismer. När jag saktade ner farten och stannade på gatan utanför huset såg jag att grannvillan redan var övergiven.

Den sommaren skulle också bli allra sista gången jag såg vårt hus. Bergtallen utanför köksfönstret hade hunnit bli flera meter hög. Ett frodigt barrträd som vid första anblick störde mina minnen av platsen kom att bli en del av min historia. Om ytterligare 40 år är tallen kanske bara ett av alla träd i en större skog.

Innan dess ska jag återvända, till ruinerna av det som en gång var Malmberget. 🏠

Masha Taavoniku är frilansskribent och arbetar för koreografen Cristina Caprioli inom organisationen ccap. Hon föddes 1984 i Malmberget, 1994 flyttade familjen till Mellanområdet i Gällivare. Som skribent är hon särskilt intresserad av gruvindustrisamhället och gruvans estetik, med fokus på frågor om kultur, minne, arbete och politiska motståndspraktiker.

Stad

Kiruna uppfördes som en mönsterstad för hundra år sedan. Nu ritas kartan om, totalt. Kirunaborna får vänja sig vid en ny silhuett, där invanda landmärken försvinner eller byter plats.

TEXT: JENNY DAMBERG

på väg

När hemstaden flyttar

KJELL TÖRMÄ

Klockan 17.50 fredagen den 30 augusti 2013 lämnade det sista tåget järnvägsstationen Kiruna C. Intill den stationen har Torsten Fridhs skulptur "Rälsbäraren" stått sedan 1965. Just denna dag monterades skulpturen upp på en ny plats, denna gång vid den nya tillfälliga stationen cirka 1,5 kilometer nordväst från den gamla.

Väg E10 mellan Järnvägsparken och korsningen med Silfwerbrandsgatan är stängd för trafik och denna dag, den 7 juli 2020, är det dags att spärta av även gångvägen längs samma sträcka.

KJELL TÖRMÄ

Det sitter i mitt kroppsminne. Jag går på stan, ska bara se vad klockan är. Automatiskt vänder jag mig mot stadshuset – men vad snopet. Det är inte längre där.

Liselotte Wajstedt föddes 1973 i Kiruna. Hon växte upp i kvarteren vid Gruvfogdegatan och Ullspiran, med en pappa som jobbade i gruvan och en mamma som var hemmafru. Som tonåring lämnade hon staden för att plugga konst söderut.

– När det kom ut 2004 att Kiruna skulle rivas kom det som en chock. Det var inte någon som hade sagt till mig att mitt barndomshem hade en beräknad livslängd på 50 år. Jag fick panikkänslor. Det var mamma, pappa, min trygghet, jag har aldrig känt mig så hemma som där. Jag bestämde mig för att dyka in i min barndom.

Liselotte Wajstedt återvände med en kamera. Resultatet blev den personliga dokumentären *Kiruna – Rymdvägen*. Därefter har det blivit filmer om bland annat det snart rivna bostadsområdet Kvarteret Ortdrivaren. För närvarande skriver hon på en spelfilm som utspelar sig i Kiruna.

– Jag har varit överallt och intervjuat folk. I stadshuset följde jag städerskorna, jag ville berätta ur ett arbetarperspektiv, inte om politikerna.

Malmkroppen från gruvan går in under staden, i dess nuvarande mitt. Efter att ha övervägt olika

alternativ beslutades det att Kiruna skulle flyttas åt öster. Resultatet blir en långsmal stad, men en stad som ändå håller ihop.

Liselotte Wajstedts föräldrar bor kvar i den lägenhet de flyttade till när hon var elva år. Huset ligger vid det som kallas barriären, sista utposten innan rivningarna. Snart måste också de flytta.

– Min mamma har vant sig. Hon står där varje dag, tycker utsikten är fin.

Ett problem för henne som filmare, berättar Liselotte Wajstedt, är att det inte finns någon direkt konflikt kring flytten. Det sker som måste ske.

– Utan gruvan finns inte förutsättningarna där. Då blir Kiruna kanske en liten by, som Vittangi.

LISELOTTE WAJSTEDTS mamma är same och hennes pappa lantalainen, uppvuxen vid Kalixälven. Mamman pratar tre språk, pappan meänkeili, men inget av det har de fört vidare till henne.

– Det är en sorg. Men rötterna finns där. Staden i dag är som den är, jag tror inte att jag kommer flytta tillbaka dit. Men markerna, fjället... Där skulle jag kunna bo. Jag tänker inte bli gammal i Stockholm.

I en film intervjuar Liselotte Wajstedt Lars-Ånte Kuhmunen från Gabna sameby om traktens längre historia. När gruvan anlades och Kiruna byggdes var det på gammalt höstbetesland. Samebyn tvingades söka nya vägar. Nu är det samma sak igen, i och med nybyggnationen.

De skildrar sitt Kiruna

Kjell Törmä driver sajten **stadsflytten.nu**, med ett rikt bild- och informationsflöde om flytten av Kiruna. I november kommer den femte av hans böcker om Kiruna, med tusen sidor om stadsflytten.

Gunnel Tjäder visar och berättar om sin konst på **gunneltjader.com**

Liselotte Wajstedt är filmare och konstnär. 2022 är hon aktuell med den dokumentära långfilmen *Tystnaden i Sapmi*, om att utsättas för sexuella övergrepp och samtidigt tillhöra en minoritetsgrupp. Flera av hennes filmer om Kiruna finns att se på **vimeo.com**, sök på Liselotte Wajstedt. Se även **liselottewajstedt.com**

Det händer just nu i Kiruna

Clara Nyström, kommunantikvarie i Kiruna kommun, om aktuella projekt:

”Vi tömmer för tillfället förråd med föremål och material från gamla stadshuset, som ska till projekt under uppbyggnad. En sju meter lång tavla fick forslas ut genom fönstret från förrådet och in genom ett annat fönstret till ett annat förråd där den ska vara i väntan på att komma på plats i den gymnasieskola som uppförs just nu.

Sommaren 2021 flyttade vi en 65 kvadratmeter stor mosaik från nuvarande simhall, den ska sättas upp i den nya simhallen till våren.

Vi har också flera detaljplaner i gång för områden dit det ska flyttas byggnader och så har vi börjat förbereda flytten av två kommunala byggnader, däribland den gamla brandstationen från 1910 med sitt karaktäristiska torn.”

Liselotte Wajstedt har fäst 2000-talets Kiruna på film. Fotografen och journalisten Kjell Törmä har staden på bild. Sedan 2009 har han tagit över 13 000 fotografier av stadsomvandlingen. Fyra böcker har det blivit, i höst kommer den femte.

Kjell Törmä är delägare i Kiruna bokhandel, som tillsammans med övriga butiker i centrum ska flytta i slutet av sommaren.

– Den 16 augusti går flyttlasset. Alla flyttar samtidigt, ingen vill vara först på plats eller ensam kvar. Så då släcker man i nuvarande centrum och tänder i det nya.

Det nya centrum får en koncentrerad gågata, med butiker på båda sidor. Det har inte funnits tidigare och var något många efterfrågade i sonderingar inför uppbyggnaden av den nya stadskärnan.

Takten i stadsomvandlingen har ökat på, berättar Kjell Törmä.

– När de byggde Ica Kvantum 2009–2010 var jag där tre gånger i veckan och fikade med dem. Nu är det så många projekt i gång samtidigt att jag inte hinner med. Jag är stressad hela tiden.

Kjell Törmäs eget hus ligger så till att han inte oroar sig för att det ska rivas.

– Blir jag 95 måste jag kanske flytta. Men det tror jag inte.

Är det något du sörjer i det som sker?

– Egentligen inte. Jag ser det mest som spännande. Det är otroligt att få vara med om ett sådant här gigantiskt projekt och följa det så gott man kan. Många av oss som bor här uppe gör det för naturen. Det är fortfarande så att jag har skogen 500 meter bort. På tio minuter är jag vid en bäck, jag kan pimpla och fiska, vi kan åka ut i fjällen, åka skidor. Det försvinner inte.

Hans Johansson föddes 1943 i Kiruna, i den gamla sjukstugan som låg mitt i stan. Med undantag för några få år som värnpliktig och student har staden varit hans hem sedan dess.

Som pensionerad lärare och med ett intresse för historia och samhällskunskap har han engagerat sig i Kiruna Rötter och Kiruna forskarförening. Forskarföreningen har sin lokal i Falks hus, där de har fått löfte om att vara kvar till åtminstone 2036 och hans eget hem står på mark som inte berörs av gruvans expansion.

Men Hans Johansson har av intresse följt flera andra husflyttar på nära håll.

Utsikt från taket på
Scandics nya hotell den
6 november 2020.

– Det är märkligt att se det, hur man kan köra dem på en trailer. Längst fram går en gubbe med joystick och styr hela härligheten. Hjalmar Lundbohmshärdan var en häftig flytt. Och snart kommer kyrkan rullande.

Det är lättare att stå ut med de pågående förändringarna än med gruvkrisen på 1980-talet, säger Hans Johansson. Då revs bostäder för att de stod tomma. I dag är läget det omvända: arbetstillfällena finns, men det saknas bostäder. LKAB ersätter det man river, men det räcker inte.

Men känns gör det ändå.

– Det finns rätt mycket höghus här, Ralph Erskines byggnader. Snusdosan, Mullbänken, Spottkoppen... Det är en silhuett som helt kommer att försvinna. Det är en stor förändring. I själen är det ett väldigt stort ingrepp, säger Hans Johansson.

Som konsthantverkare har Gunnel Tjäder tagit stadsomvandlingen i sina händer. Hon har bland annat tillverkat väskor, kuddar och mobilfodral som spinner kring den lokala geografien.

– Det har varit en lång process, många herrans år och mycket att bearbeta. Det har jag jobbat med i mitt skapande.

Gunnel Tjäder har bland annat gjort axelremsväskan Mönsterstaden II. Den är inspirerad av Kirunas nya stadsplan, ritad av White Arkitekter. Namnet på väskan anspelar på Kirunas första stadsplan från år 1900. Då myntades begreppet

”Mönsterstaden”. Det var inte bara Sveriges första terräng- och klimatanpassade stadsplan, viktigt var också att Kirunaborna skulle ha i en god miljö, bo i rejäla hus och ha tillgång till utbildning och kultur.

– Det är en axelväska som är bra att ha när man ska hitta hem i sin nya stad, säger Gunnel Tjäder.

Som konsthantverkare har hon också fått ett storskaligt hedersuppdrag till följd av flytten. I höst invigs ett av Kirunas nya landmärken, kulturhuset Aurora, där Gunnel Tjäder har skapat ridån.

Norrskensmotivet på den 19 meter långa och 7,5 meter höga ridån är handtryckt på ull. Ridåns namn ”Norrskensbågar vida”, kommer från Albert Engströms dikt på storklockan i Kiruna kyrkas klockstapel ”Stig min klang mot sol och mot norrskensbågar vida”. Som en silhuett anas en fjällripa, vars samiska namn giron är grunden för ”Kiruna”.

Tillsammans med fem andra konsthantverkare driver Gunnel Tjäder butiken Ateljé Nord. När den följer med centrumflytten i augusti innebär det att hon får 40 minuters promenad till jobbet, i stället för dagens 5. Någon klar bild av hur det i övrigt kommer att bli har hon inte. Däremot förhoppningar.

– Än så länge är det lite konstigt att tänka sig. När man byter lokal vill man ju gärna gå och titta, men det är under byggnation. Det blir intressant. Men jag väntar mig inget mindre än mönsterstaden två. 🍀

Adressändring avklarad

Stadsflyttarna i norr omvandlar orter som vi lärt känna dem i dag. Faktum är att många svenska städer har rört på sig genom århundradena.

Trosa

Trosa är omnämnt första gången 1280. Landhöjning och uppgrundning av Trosaan gjorde att staden på 1400- och 1500-talet flyttade sju kilometer ut mot kusten, till den plats där samhället ligger i dag. Bara Trosa landskyrka finns kvar som ett minne av stadens ursprung.

Luleå

Luleå gamla kyrkstad, Gammelstads kyrkstad, är sedan 1996 upptagen på Unescos världsarvslista. När kyrkan uppfördes under senmedeltiden var det här Luleå. Landhöjningen gjorde på 1600-talet att ett nytt centrum byggdes, och den äldre bebyggelsen med kyrkstugor blev i folkmun "gammelstad". Är i dag ett levande besöksmål med friluftsmuseet Hägnan med gamla norrländska träbyggnader i nära anslutning.

Östhammar

Har på grund av både landhöjning och krig flyttat flera gånger sedan orten först uppstod som en vikingatida handelsplats. För att ytterligare komplicera geografin har även det som i dag är Öregrund periodvis varit en koloni till Östhammar. 1520 brändes Öregrund ner av Kristian II, varpå en stor del av bebyggelsen flyttade till platsen för dagens Östhammar.

Kalmar

Kalmars medeltida läge vid slottet var försvarsmässigt utsatt. År 1640 beslutade riksrådet att flytta staden till Kvarnholmen, några hundra meter bort. Senare det året inträffade en stor brand, vilket påskyndade överflyttningen. De första byggnaderna i den nya staden började uppföras 1645 och 1658 anses flytten ha varit avslutad.

Västervik

Låg ursprungligen där Gamleby ligger i dag, men flyttade 1433 för att hamnen skulle få ett friare och bättre läge. Gamleby kallades först Gamla Västervik men det klatschigare Gamleby kom att sätta sig.

Grängesberg

I Grängesberg i södra Dalarna tog gruvdriften fart i slutet av 1800-talet. Tidigt 1900-tal delades samhället i två av en gigantisk spricka, orsakad av gruvverksamheten. Sprickan ledde in under samhället och allt eftersom flyttades Grängesbergs centrum cirka 500 meter österut. 1977–1981 flyttades kyrkan, dokumenterat i filmen Grängesbergs gamla kyrka (2021) från Grangärde Hembygdsförening, se Södra Dalarna TV på Youtube.

1990 lades gruvan ner men på 2010-talet väcktes på nytt intresset för järnmalmen i Grängesberg. För 2013–2038 har företaget Grängesbergs Iron en bearbetningskoncession beviljad av Bergsstaten. Det innebär för den skull inte att de får påbörja någon gruvverksamhet. För det krävs ett omfattande miljötillstånd av mark- och miljödomstolen.

I samband med att koncessionen beviljades sjönk malmpriserna. Nu har de stigit igen, vilket aktualiserar frågan, säger Charlotte Olsson, sektionsledare för miljö och hälsoskydd i Ludvika kommun. I ansökan om miljötillstånd krävs en detaljerad miljökonsekvensbeskrivning där man bland annat tittar på stabilitet och rasrisker och bedömer vilka områden som ligger i riskzonen.

– Det finns risk för stabilitetsproblem och flytt av olika verksamheter i Grängesberg om gruvan återöppnas. Sprickbildning finns i befintliga områden, men markrörelserna avstannade dock när gruvan stängde och brytningsrummen vattenfylldes, säger Charlotte Olsson.

Gratis hemsida till alla medlemsföreningar

Du vet väl om att alla
Sveriges hembygdsförbunds
medlemmar får gratis tillgång till en
egen hemsida i Hembygdsportalen?

Gå in och läs mer på
www.hembygd.se/hembygdsportalen

Vid Landsbygdsriksdagen i
Jönköping 20–22 maj deltar
Sveriges hembygdsförbund med
monter och seminarium.

Välkommen att besöka oss där!

Anmäl dig senast 19 april på
landsbygdsriksdagen.se

LANDSBYGDS HELA
RIKSDAGEN 2022 SVERIGE.
JÖNKÖPINGS LÄN 20-22 MAJ

Vi har möbler till samlingslokalen!

Fällbord, stapelstolar, fixbord original, kopplingsbeslag mm.

- Bord med mått och
utförande enligt Ert
önskemål.

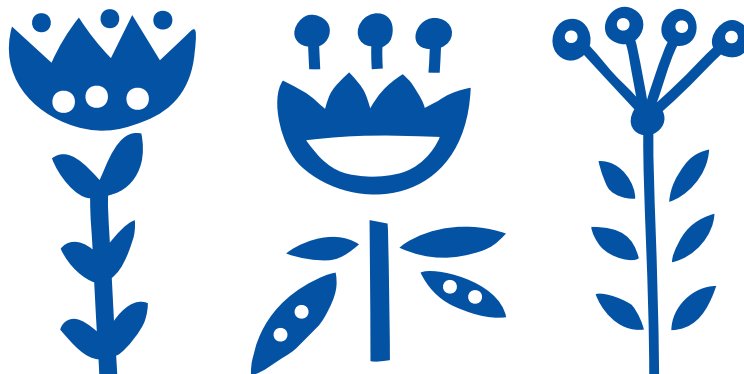
**Till marknadens
bästa pris så klart!**

Klippans Inredningstjänst AB

Kontakta Paul Lindholm för priser och broschyrer

Montörgatan 22, 264 70 Klippan • 0435-210 01 • 0727-16 47 66
www.stolarobord.nu • klippan.inredningar@sverige.net

”Man sågs ju som livegna”

– OVANFÖR MIN mormors och morfars säng hängde flera svartvita foton. Det var särskilt två av bilderna som fascinerade mig som barn, berättar Marie Lok Björk, författare, journalist och förlagsarbetare.

– Den ena fotot föreställde en tjugig kvinna i en vit långklänning framför ett stort hus. Om den sa alltid morfar stolt: ”Det där var min mamma när hon var handlardotter.” Bilden bredvid föreställde samma kvinna med man och barn, men utanför en statargård. Och det var där hon hamnade sedan.

MARIE LOK BJÖRK har skrivit *Att välja ett liv*, en historisk roman med utgångspunkt i hennes morfars mammas livshistoria. Hur kom det sig att handlardottern Ottilia blev mjölkerska i statarlängan?

– När jag såg bilden av Ottilia igen som vuxen och själv var nyförlöst småbarnsmamma kunde jag plötsligt sätta mig in i hennes perspektiv, och moderskapsrollen. Då blev jag som besatt av att ta reda på vad det var som hände, berättar Marie Lok Björk.

Ottilia föds år 1900 i Harbo socken i Uppland. I bokens början arbetar hon fortfarande i familjens lanthandel och ska precis fylla 21, den tidens myndighetsålder. Nu ska hon äntligen våga berätta för föräldrarna om Åke, sin hemliga kärlek. Men till Ottilias besvikelse godkänner föräldrarna inte den mindre bemedlade Åke som dotterns kommande gemål. Då är hon redan gravid med hans barn.

Det är snart 80 år sedan statarsystemet avskaffades. De som själva kan berätta blir färre. Men minnena lever kvar – till exempel i en nyutkommen roman, och på Statarmuseet i Skåne.

TEXT: IDA SÄLL

TROTS MÅNGA MOTGÅNGAR är *Att välja ett liv* inte på långa vägar en tragedi. Huvudpersonen Ottilia har en osviklig förmåga att fortsätta framåt. Även under åren som mjölkerska på statargård, med långa dagar och småbarn som fick ta hand om sig själva medan Ottilia arbetade.

Är Ottilias livsberättelse typisk för en svensk statare?

– Nej, att göra en klassresa nedåt var inte särskilt vanligt. Att Ottilia dessutom kom ensam till statarlängan, och inte i sällskap med en man, är också rätt unikt.

Marie Lok Björk har lagt mycket tid på att intervjua sin morfar, som alltså levde sina första barndomsår på statargård.

– Mormor och morfar har alltid brunnit för politik och klassfrågor och redan när jag var liten visste jag vad en statare var. Dessutom har morfar alltid varit en bra historieberättare. Det finns en scen där Ottilia lurat sin dotter Berta att man tappar håret om man äter för mycket smör. Ottilia försöker på så vis få det lilla smör de har att räcka längre. Det är en typisk anekdot som kommer direkt från morfars barn. Han har alltid kunnat ta ner berättelsen på en nivå som gjorde den spännande.

UNDER ARBETET MED *Att välja ett liv* har Marie Lok Björk haft stor nytta av Statarmuseet på Överjärva gård i Solna.

Ur *Att välja ett liv* av Marie Lok Björk:

"Förlåt, jag är ny här, är det bara att gå in?" sa Ottilia.

"Ja, och skynda på, annars kommer inspektorn. Inte en sekund sena får vi vara", sa Mia och himlade med ögonen.

Fler kvinnor hade dykt upp och gick nu förbi Ottilia och Mia in i ladugården.

"Kom med här", sa Mia och tog henne i armen.

Hon gav Ottilia en träpall och en hink, och visade var hon skulle hälla över mjölken när hinken var full. Det var viktigt att mjölken togs om hand direkt. Den skulle snabbt silas och kylas. Slarvade de med hygien kunde det få katastrofala följder, sa Mia och visade var Ottilia kunde rengöra sina händer och armar både före och under mjölkningen. Sedan var det bara att sätta i gång.

Minst tio kor skulle hon mjölka innan hon fick gå tillbaka till barnen.

(...)

Nu var hon statare. Det stod här. Johanna Ottilia Larsson. Kontrakt på ett år. Några få ören som kontant lön, beroende på hur mycket mjölk hon levererade. Resten i stat. Vete, korn, råg, kaffe, ärter, strömming, salt, sill, potatis, ved. Och så tre liter mjölk per dag.

Författaren Marie Lok Björk med sin morfar Fritz Eriksson och numera bortgångna mormor Ulla Eriksson.

Statarsystemet

Under ungefär 200 år jobbade lantarbetare på gods och större gårdar mot en lön som till största del bestod av mat och husrum. Lönen i natura kallades "stat". Statargårdarna fanns framför allt i de södra delarna av Sverige och anställningen involverade ofta hela familjer. Man arbetade på årskontrakt men det hände att statare på grund av begränsade medel hamnade i skuld till gården och därför inte kunde flytta förrän skulden var betald.

Flest människor med statarvillkor fanns det under 1800-talets senare del. Då levde omkring 140 000 personer i statarlängor i Sverige. I takt med jordbrukets mekanisering blev statarna färre. År 1945 upphörde statarsystemet efter ett avtal mellan Skog- och lantarbetsgivarna och Svenska lantarbetarförbundet.

Arbetsförfattarna Moa Martinson, Jan Fridegård och Ivar Lo-Johansson har skildrat livet som statare i Sverige. Ivar Lo-Johansson var framträdande i debatten om statarnas arbetsvillkor som föranledde att statarsystemet avskaffades.

Att välja ett liv av Marie Lok Björk.

Svenska statarmuseer

På bland annat Överjärva gård i Solna, i småländska Huseby, på Enköpings museum och i Karlsund i Örebro kommun finns museiverksamhet som berättar om statarsystemet. Statarmuseet i Skåne är det största i sitt slag. 2020 utsågs det till Årets Arbetslivsmuseum.

– Eftersom museet var stängt på grund av pandemin fick jag fri tillgång till den gamla statarlängan. Jag satt där och skrev under så pass lång tid att alla årstider hann komma och gå, precis som i boken. På vintern var det verkligen svinkallt därinne. Husen är byggda på billigaste möjliga sätt och det drog från både väggar och golv. Det var bra att få uppleva det, och känna hur små rummen var. Det gav oerhört mycket för boken.

Hur mycket tror du att gemene man vet om statarsamhället i dag?

– Alldeles för lite! Det är verkligen en lucka i svensk historia, och i folks allmänna kunskap. Självt hade jag inte förstått tidigare hur mycket kvinnor jobbade i statarlängan, utöver att ta hand om hem och barn.

– Många äldre personer som läst boken har berättat för mig att de själva har vuxit upp i statarlänga. Andra har kanske en mormor och morfar som gjorde det. Det sorgliga är att många säger "Jag passade aldrig på att fråga om det". De får en påminnelse om vad de missat.

Kjell-Åke Larsson har nyss ätit lunch i sitt radhus i Veberöd. Även han har minnen av hur det var att vara barn i statarsamhället.

– Jag har aldrig skämts för att berätta att jag vuxit upp i statargård. Men det är inte alltid folk har velat lyssna. Man sågs ju som livegna, kan man säga.

Som barn bodde Kjell-Åke i en statarlänga som tillhörde Skönabäck gods i Skurups kommun.

– Mamma mjölkade kor och pappa körde häst. De jobbade mycket förstås. Vi var tio syskon och jag var tredje yngst i syskonskaran. Vi bodde i två rum och kök och barnen sov två eller tre i varje säng. Det var inget man tänkte på, det var bara så det var.

Kjell-Åke började bistå i arbetet på gården redan när han var liten.

– Det fanns 70, 80 mjölkkor som jag hjälpte till att vakta när jag hade sommarlov. Det var ett fint jobb. Kor, de betar ju, och sedan lägger de sig ner för att idissla ett par timmar. Sedan reser de sig på nytt. Det var lite långtråkigt men jag läste mycket böcker. Ibland äventyrsböcker.

Vad gjorde ni barn i statarlängan mer när ni inte gick i skolan?

– Vi lekte mycket i skogen. Ofta kurragömma. Det fanns fem lägenheter i vårt hus så vi var många barn. Vi hade höns på gården och ibland gick vi och lämnade ägg i affären. Då fick vi mat i utbyte.

Minns du vad ni brukade äta i statarlängan?

– Två gånger om året slaktade vi en gris. Vi saltade köttet för vi hade ju ingen frys. Mor plockade mycket bär, och syltade själv.

EFTER SJU ÅR i skolan började Kjell-Åke jobba heltid på gården.

– Jag körde häst. Det tyckte jag om. På gården fanns 24 arbetshästar.

Det tyngsta jobbet på Skönabäck gods var att flytta sten när man skulle gallra betor.

– De stora stenarna låg i vägen på åkern, och dem flyttade man med ren mannakraft. Det kunde ta en hel dag och ryggen tog stryk för många av de äldre.

Kjell-Åke har inga tydliga minnen av hur det var när han var nio år och statarsystemet upphörde.

– Man jobbade ju kvar på gården. Den stora skillnaden var ju förstås att man fick kontanta pengar i stället för stat. Men jag vet att många tyckte det var sämre, i alla fall i början innan systemet hade kommit igång riktigt.

Hur tycker du den generella kunskapen om statarsamhället ser ut i dag?

– De som är lika gamla som jag vet ju en hel del. Men de som är yngre verkar inte veta så mycket. Jag har fått Parkinsons sjukdom och det gör att jag inte längre minns allt så bra. Men vissa saker har man kvar. Det är minnen för livet.

Bortsett från en kortare session som sjöman på en båt med destination Sydafrika fortsatte Kjell-Åke att arbeta inom jordbruket.

– Jag hade nog inget sjömansblod i mig så jag stannade i Sverige sedan.

Efter att ha arbetat med besprutning i 30 år blev Kjell-Åke sjuk i cancer och var tvungen att gå ned i arbetstid. Då kom den ideella verksamheten på Statarmuseet i Skåne att betyda mycket.

Kjell-Åke
Andersson

Barbro Franckie

Marie Lok Björks morfars
mor Ottilia och hennes familj
på gården där de arbetade
som statare.

Barbro Franckié är museichef på Statarmuseet i Skåne. Museet har sin upprinnelse i ett folkbildningsprojekt på 1980-talet – Statarliv i Skåne – i regi av Svenska Lantarbetareförbundet, ABF Skåne och Historiska Institutionen vid Lunds universitet.

– Tusentals människor med erfarenheter liknande Kjell-Åkes har bidragit till trovärdigheten här. Det är minnen och engagemang från människor som Kjell-Åke som är museets grundstomme, säger Barbro Franckié.

Statarlängan ligger vid randen till Torups bokskog och är byggd av handslaget tegel. Museet inrymmer rekonstruerade bostadsmiljöer från 1928 respektive 1952. Här finns även museibutik, bibliotek och ett krav-certifierat café. Utöver minnen och erfarenheter har ideella krafter som Kjell-Åke bidragit med att bygga och renovera i museilokalerna.

– Många före detta lantarbetare har en väldig kunskap och mångsidighet. Här har gjutits och sågats, man har renoverat kök och förråd och utedass. Men jag vill understryka att kärnan i all volontärverksamhet är att ingen någonsin får tas för given. Det är särskilt viktigt att bekräfta volontärt arbete – och att återkommande bjuda på fika, middagar och festliga inslag.

Ofta är det i pensionsåldern som volontärer likt Kjell-Åke knutits till museet.

– Men jag har noterat att många volontärer nått en hög ålder, berättar Barbro Franckié.

– Jag tror det har att göra med att man alltid haft något göra – man har ju träffat folk varje dag och fått prata om sina liv.

ELEVER PÅ SKOLBESÖK i museet får lära sig om livet som statare genom att hjälpa till att ta hand om museets grisar, kaniner och höns.

– Den pedagogiska verksamheten är vår hjärteverksamhet. Ungdomarna lagar mat och bakar bröd i vår gamla bakugn. De sår och skördar och rensar ogräs. Ofta jobbar man i små grupper om två till fyra elever.

På museet har många möten mellan volontärarbetande pensionärer och besökande skolelever skett genom åren.

– I samtalen med barnen har många av de äldre blivit varse att deras berättelser inte är självklara i dag. Den upptäckten har varit med och format pedagogiken på museet.

Varför är det fortfarande viktigt att berätta om hur livet såg ut för en statare?

– Det finns många anledningar. Men jag tycker det är extra angeläget att påminna om att historia här i Sverige inte är historia i alla delar av världen. System liknande statarsystemet finns ju fortfarande på många håll – till exempel i södra Italien, i Portugal och i Sydafrika.

Även ur klimatsynpunkt är det intressant att påminnas om hur man i statarsamhället tänkte kring hållbarhet och återanvändning, menar Barbro Franckié.

– För dem var det förstås en belastning med begränsade resurser, men jag tror det kan vara viktigt för människor i dag att få syn på att man är mer än ett jag, här, just nu. Global solidaritet behövs, och därför behövs Statarmuseet. 🌱

Namn: Linn Austli

Ålder: 38 år

Bor: Utanför Anneberg i Nässjö kommun. "Vi bor i en småländsk enkelstuga som vi har renoverat. När vi flyttade hit var det ingen som hade bott i huset sedan 1950-talet. Vi odlar och har lite djur, och ägnar oss åt byggnadsvård. Vi har flyttat hit ett soldattorp, det är tredje gången det byggs upp på nytt på olika platser i socknen."

Så funkar Norra Solberga-materialet

Den knappt sju minuter långa filmen täcker 6000 år av lokal historia, från de första människorna som man vet kom till trakten till dagens samhälle med föreningar, företag och familjer.

Till filmen hör en pdf som lärare kan använda sig av för historieundervisning med lokalt fokus. Sedan premiären hösten 2021 har Jönköpings läns medieceter inkluderat materialet i sitt utbud av pedagogiskt material. Projektet bygger på ideellt arbete i kombination med stöd från Leader Astrid Lindgrens Hembygd.

Lokalhistorisk film med sikte på skolan

6000 år av lokal historia ryms i Linn Austlis sju minuter långa film om Norra Solberga socken i nordöstra Småland. Det ideella engagemanget är avgörande för landsbygden, säger regissören.

Se filmen på
solbergahembygd.se

SMÅLAND

"**M**anuset skrev jag en kväll för fyra år sedan. Det som tog tid var att hitta någon som kunde hjälpa mig att filma och klippa. Till slut träffade jag Daniel Duarte, som nappade. Då satte jag i gång att söka pengar. Jag sökte från hur många håll som helst, men i och med att det var en film som inte skulle visas mot betalning var det svårt, film bygger ofta på delfinansiering via biljettförsäljning. Men en ansökan gick igenom och hembygdsföreningen fick en Leadercheck på 40 000 kronor, som filmteamet gick med på att ta som arvode.

Mitt eget arbete är helt ideellt. Jag har samlat in bilder, skrivit manus och åkt runt och pratat med markägare för att få tillstånd att filma på vissa platser.

Vi spelade in under två dagar i juni 2021. Hösten 2021 hade vi premiärvisning i kyrkan. Det kom jättemycket folk i alla åldrar.

Filmen är tänkt att ge både en grund i vår historia och en push att fortsätta bygga vår gemensamma historia.

Den finns tillgänglig via hembygdsföreningens hemsida, men jag hoppas att den också ska användas i skolan. Fördjupningsmaterialet är framtaget för att vara ett redskap för lärarna för att utgå från vår lokala historia när de talar om

världshistoria. Det är viktigt att få den lokala ingången för att förstå helheten och hur allt hänger ihop. De stora historiska händelserna påverkar även på lokal nivå.

JAG JOBBAR SJÄLV som textillärare för årskurs 3 till 9 i en grannkommun och min mamma har varit lärare i Anneberg under hela mitt liv. Jag är uppvuxen i byns gamla epidemisjukhus, i en familj där det ideella har varit väldigt viktigt. Det finns ingenting på landsbygden om vi inte själva gör det. Det gäller allt från fotboll till kultur. Det ville jag lyfta i filmen, och ge en stolthet. Barnen behöver få med sig det för att bry sig och vilja göra något själva.

Jag är medlem i flera av ortens föreningar och ordförande i Annebergs frisksportklubb. Ända sedan jag var liten har jag varit intresserad av lokal historia, suttit i köket hos de äldre och frågat, samlat på mig berättelser och läst lokal historia.

Det mesta i filmen är sådant som jag redan visste och kunde, men jag besökte faktiskt Svartåns källa för första gången i samband med inspelningen. Jag visste att den fanns, men inte exakt var den låg."

Berättat för Jenny Damberg

Bilderna är från inspelningen av filmen. Daniel Duarte och Joel Arvidsson filmar vid Norra Solbergas deltidssbrandkår och Ronnie på macken.

Medlems- nyheter

Fler nyheter på
hembygd.se

Nu välkomnar vi besökarna tillbaka med en sommarkampanj!

Nu när pandemirestriktionerna är borta och hembygdsföreningar runt om i Sverige öppnar upp, kan vi äntligen välkomna besökarna tillbaka!

Våra hembygdsgårdar och kulturmiljöer bär på ett fantastiskt kulturarv som fler besökare väntar på att få upptäcka. För det är ju så att trenderna på "svemester" och kulturturism med stor säkerhet kommer hålla i sig. Därför planerar nu Sveriges hembygdsförbund en sommarkampanj för att marknadsföra hembygdsrörelsens besöksmål och arrangemang inför sommarsäsongen.

Men satsningen handlar också om att skapa ett större intresse och engagemang för kulturarvet. Fler besökare kan leda till fler medlemmar. Dessutom kan det stärka föreningens ekonomi. Sommaren är ju högsäsong för de flesta föreningar.

– Vi vill hjälpa föreningarna att känna sig rustade för sommaren så att fler besökare hittar till allt det som finns att uppleva. Vi hoppas att föreningarna tar stöd från oss, inte minst genom alla de webinarium som vi erbjuder under våren, säger Olivia Linderöth samordnare för Sveriges hem-

bygdsförbunds nystartssatsning.

Som en del av kampanjen kommer Sveriges hembygdsförbund samarbeta med "Freedom travel" som driver ett av Sveriges mest lästa bloggar och resemagasin. De kommer under våren göra ett besök på en hembygdsgård och sedan berätta om det i sin blogg.

– Detta är ett ypperligt tillfälle att lyfta upp hembygdsrörelsen för nya målgrupper. Genom den här typen av samarbeten tror vi att fler kan upptäcka vårt kulturarv. Det finns liknande möjligheter för föreningar att söka samarbeten lokalt. Det kan gynna hela bygden, säger Thuha Nguyen, kommunikativ vid Sveriges hembygdsförbund.

Sommarkampanjen är en del av Sveriges hembygdsförbunds satsning på en nystart efter pandemin, med syfte att ökat medlemsengagemang och besöksrekord. Vill din förening ha stöd när det gäller att locka besökare? Kolla in vårt webinarieprogram för mer kunskap och inspiration! Vi ser fram emot att välkomna besökare att upptäcka vårt unika kulturarv tillsammans!

OLIVIA OCH THUHA TIPSAR OM VAD SOM ÄR VIKTIGT NÄR FÖRENINGEN VILL FÅ FLER BESÖKARE:

- 1 Lägga in föreningens besöksmål och aktivitet på hembygd.se. Det är så besökarna kommer hitta till er!
- 2 Se till att informationen på er hemsida och i sociala medier är uppdaterad, t.ex. hembygdsgårdens öppettider och tillgänglighet.
- 3 Gå med i Facebookgruppen "Kulturarvet som besöksmål"! Här hittar du ett nätverk och erfarenhetsutbyte av hembygdsföreningar som

arbetar med att locka fler besökare. Här finns massor av hjälp och tips!

- 4 Visa vad du har att erbjuda på sociala medier genom bilder, text och filmklipp. Använd Facebook och Instagram för att visa det ni har att erbjuda. Tänk på att fina bilder och korta texter funkar bäst!
- 5 Samarbeta med andra lokalt! Kanske skapa arrangemang med en annan hembygdsförening? Finns det företag som vill sponsra? Eller kan ni engagera flera medlemmar för att välkomna besökare? Det är bara kreativiteten som sätter gränserna!

NY SKRIFT OM KULTURARVET SOM BESÖKSMÅL

Nu finns en skrift som beskriver satsningen. Här finns goda argument för en förening att med satsa lite extra på att locka fler till besöksmål och arrangemang. Skriften kan du beställa på hembygd.se/butik

Är din förening sugen på att ta sig an den här möjligheten? Eller har ni kanske redan idag bra verksamhet som vänder sig till besökare? Ta då en titt på SHF:s pågående satsning Kulturarvet som besöksmål: hembygd.se/kulturarvet-som-besoksmal

WEBBINARIER FÖR FÖRENINGAR SOM VILL LOCKA FLER BESÖKARE

» Så vässar och presenterar föreningen sina erbjudanden och aktiviteter:

Del 1. 14/3 och 12/4
Del 2. 21/3 och 22/4

» Att ta betalt – hur bör man tänka?
21/4 och 10/4

» Så når du ut med aktiviteter på hemsidan
6/4, 16/5

» Hur kan föreningen attrahera besökare? (Nätverksträff)
26/4

Läs mer och anmäl dig på hembygd.se/webbinarier

WEBBINARIE-
TIPS!

FLER FÖRENINGAR TAR STÖD AV "KULTURARVET SOM BESÖKSMÅL"

Satsningen Kulturarvet som besöksmål rullar vidare och fler föreningar hoppar på tåget. Nu har ett gäng i Stockholms län haft en kreativ process med Graffman AB som handledare. Upplägget har varit fyra träffar och resultatet är vässade eller helt nya erbjudanden som ska locka besökare till föreningarnas aktiviteter.

Även i Dalarna händer det saker. Förra året genomgick en grupp föreningar en handled process och nu är en ny grupp på gång. På tröskeln står även Jönköpings län för att ta steget.

En av föreningarna som fått stöd i en handled process är Enhörna hembygdsförening utan för Stockholm.

– Vi jobbar ständigt med att utveckla vår verksamhet och förbundets satsning på Kulturarvet som besöksmål har verkligen hjälpt oss att tänka nytt. Projektarbetet var stimulerande, roligt

och lärorikt med bra stöd från coacherna, säger Silvana Lindgren Majander.

Föreningen har bland annat tagit fram ett upplägg med skattjakt kombinerat med försäljning av utflyktskorgar.

– Stärkta satsar vi nu framåt och kommer att locka fler turister och tillresta besökare från hela världen, säger Silvana Lindgren.

Det regionala förbundets styrelse har tillsatt en arbetsgrupp med syftet att engagera flera föreningar att arbeta med kulturarvets om besöksmål.

– Det är fantastiskt roligt att fler föreningar hoppar på tåget. I Stockholm tycker vi att det är viktigt att föreningarna får lära sig mer om hur man når ut till besökare, säger Anita Lundin, ordförande vid Stockholms läns hembygdsförbund.

Låter det här intressant? Kontakta SHF så kan vi se vilka möjligheter som finns inom ditt regionala hembygdsförbund.

GRATIS WEBBINARIER FÖR ALLA MEDLEMMAR

Du vet väl om att du som är medlem i en hembygdsförening går gratis på alla SHF:s webinarier? Botanisera bland allt från byggnadsvård och föreningsutveckling till arbete med hemsida och kommunikation i sociala medier. Och mycket mer! Hjälp oss gärna att nå ut till fler genom att sprida informationen till alla medlemmar!

Ta del av hela webinarieutbudet här: hembygd.se/webbinarier

Föreningar påverkar beslut om hembygdens kulturmiljöer

Många av Sveriges medlemsföreningar är engagerade i de förändringar som påverkar hembygdens kulturhistoria och miljöer. Det kan handla om bebyggelse, stora vindkraftsparker, vidsträckta industri- eller bostadsområden som på olika sätt förstör bygdens kulturarv. Genom Århuskonventionen har de flesta miljöorganisationer rätt att föra talan i dessa frågor, det vill säga överklaga beslut som skadar miljön.

– Vi har under våren hållit en serie seminarier om hur föreningar kan påverka samhällets utveckling. Du kan

läsa mer här till höger om webinarerna. Har du frågor om hur föreningen kommer i gång eller går till väga är ni välkomna att kontakta mig, säger Helena Rosenberg kulturmiljöstrateg vid Sveriges hembygdsförbund.

Sveriges hembygdsförbund följer fall där hembygdsföreningar överklagat beslut och tar gärna emot fler exempel. Här nedan kan du läsa om Hägerstens hembygdsförening!

"ATT PÅVERKA BESLUT OM HEMBYGDENS KULTURMILJÖER"

Webbinarier i tre delar om olika sätt som en förening kan påverka hur hembygdens kulturmiljöer hanteras vid samhällsplanering.

Den tredje och sista delen handlar om hur man argumenterar för sin uppfattning. Vi fördjupar oss i hur föreningens uppfattning om planerna skiljer sig från planerarens och hur föreningen kan underbygga sin motivering i ett yttrande eller samråd.

Datum: 5 april kl. 18–20 och 20 april kl. 13–15.

Kursledare: Helena Rosenberg, kulturmiljöstrateg vid Sveriges hembygdsförbund.

Anmälan: hembygd.se/webbinarier

WEBBINARIE-TIPS!

HÄGERSTENS HEMBYGDSFÖRENING FICK KLAGORÄTT I DOMSTOL

Stockholms länsstyrelse ger Hägerstens hembygdsförening rätt i sin överklagan gällande rivning av Nitrolackfabriken på Lövholmen i Stockholm. Ärendet återförvisar därmed till stadsbyggnadsnämnden för handläggning. I slutet av förra året fick hembygdsföreningen klagorätt genom en dom i Mark- och miljödomstolen. Enligt Sveriges hembygdsförbund är domen viktig eftersom den skapar rättspraxis.

Läs pressmeddelande: hembygd.se/pressmeddelanden

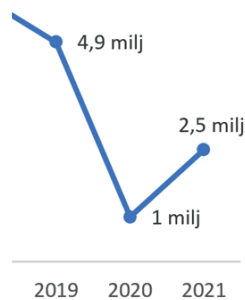

HEMBYGDSRÖRELSEN PÅ VÄG TILLBAKA EFTER PANDEMIN

Tack alla ni föreningar som svarade på årets enkät över verksamheten 2021! Svaren utgör ett viktigt underlag när vi berättar om oss själva i olika sammanhang. Resultatet visar att den negativa påverkan av pandemin fortsatt även under 2021. Men vi går mot ljusare tider. Antalet besökare var 2,5 miljoner under 2021, jämfört med ynka 1 miljon under 2020. Det innebär att vi förhoppningsvis är på väg tillbaka till 2019 års 4,9 miljoner besökare. Och kanske mer än så! Rapporter kommer att vara tillgängliga på SHF:s hemsida inom kort.

Läs mer på hembygd.se/statistik

ANTALET BESÖKARE ÖKAR!

SÅ BLIR VI FLER MED HJÄLP AV DEN NYA VÄRVNINGSGUIDEN!

Vill ni bli fler i er förening och få praktiska tips på vägen? Nu finns en guide som hjälper er att utveckla ert värvningsarbete och bli fler medlemmar. Det är en guide som manar till verkstad och som ger er många roliga sätt att bli fler på.

Beställ den i tryckt format eller ladda ner den som pdf:
hembygd.se/varvningsguide

"PERSPEKTIV PÅ KULTURPOLITIKEN OCH ÅTERSTARTSUTREDNINGEN"

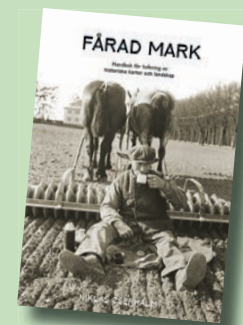
Missade du SHF:s seminarium vid årets upplaga av Folk och kultur? Ingen fara, du kan ta del av samtalet i efterhand. Du får höra två personer med gedigen erfarenhet av kulturpolitiken diskutera regeringens återstartsutredning och ge sina perspektiv: Jan Nordwall, generalsekreterare för Sveriges hembygds-

FILMTIPS!

förbund och Erik Åström, ledamot i SHF:s styrelsen och tidigare mångårig medarbetare på Kulturrådet". Samtalet leds av Gunilla Kindstrand.

Se filmen på:
youtube.com/sverigeshembygd

Ta del av SHF:s yttrande på utredningen:
hembygd.se/remissvar

FÅRAD MARK

– RABATTERAT PRIS TILL 30/4!

Som du kanske läst eller hört så har vi tagit fram en uppdaterad utgåva av vår storsäljare *Fårad mark*. Boken är en guide för den som lära sig mer om hur man kan tolka människans spår i landskapet. Nu med ett nytt avsnitt om digitala kartöverlägg!

Beställ boken här:
hembygd.se/butik

OBS! Ange rabattkoden "vår" i butiken så får du 20% rabatt. Gäller till och med 30 april.

VI SES I NYKÖPING VID ÅRET RIKSSTÄMMA 3-5 JUNI

I juni är det dags för SHF:s riksstämma med Södermanlands hembygdsförbund som värdar i Nyköping. På lördagen blir det stämmoförhandlingar men redan på fredagen finns ett seminarieprogram med fokus på hur vi tar hand om våra samlingar. På söndagen erbjuds resor till deltagarna. Senast 15 mars ska motioner och nomineringar till årets hembygdsförening vara inskickade.

Läs mer och anmäl dig på
hembygd.se/riksstamma

KULTURARVSDAGEN PÅ TEMAT "HÅLLBART KULTURARV"

Den 9–11 september 2022 firas återigen kulturarvet runt om i landet, där lokala aktörer bidrar med berättelser om kulturhistoriska personer, händelser och miljöer. Temat i år är "Hållbart kulturarv". Anmälan för arrangörer öppnar senare i vår. Foto: Maria G Larsson (CC BY).

raa.se/kulturarvsdagen

I varje nummer av Bygd och Natur har vi ett **korsord knutet till kulturhistoria** för ett av landets 21 län. Vi betar av dem i bokstavsordning, turen har kommit till **Dalsland**.

Lösningen publiceras på hembygd.se/bygdochnatur

KÄND FILM SOM DELVIS SPELDES IN I DALSLAND	↓	"FUSK-HÅRET"	KANSKE AV SOCKER	↓	FINNS EN KÄND I HÄVERUD LÅNGSAM	↓	DEN OMGER ETT VERK
SEDES-LÖST			↓				
HETER EN SJÖ I DALSLAND		ÄGNA SIG ÅT KÄRNBRÄNSLET					
↓				AVLÅNGT BRÖD SOV-STÄLLE			
YT-MÄTTEN ÖVERGÅNGEN			↓	HAR STARKT TROENDE MED GUD?	↓		
SÅGS PÅ NURE-JEVS FOT	↓	LÅNG-TIDS-HYRA	↓	ASAGUD	SÅNK T A I MUSIKEN	↓	DALS-LANDS FÅGEL RADER
↓							ORANGE UPP-TÄCKTER
							SUND-BERG I SOLSIDAN SKRAPA
VISAR RÄTT					NATURRESERVAT I DALSLAND ÅTRÄDEN		
SPINKIGA					VARUHUSS FÖRR		
VIDUNDER					TOTAL-FÖRSTÖRA		FODRAL
↓				KORT SOV-STUND	VERKAR MED SIG		TIDNINGS-LOKAL FÖRUT-SÄGELSE
HAR MAN VÅL LÅNG-TRADAREN						STARK KÄNSLA	
EJDER-HONORNA		MEL, SKÅ-DESPELARE SJÖNG DÅR BAK					UNDER-SÖKT
SPIRAR	↓					ÖRON-BESVÅR	
↓				ARBETS-DOM-STOLEN	ÅGA RUM	... OCH RESON=FÖRNUFT	PER OLOF, FÖRFATTARE FRÅN DALSLAND ... PEKKA SALONEN
TOALET, MEST UTE FÖRR					EMIL, GITARRIST FRÅN DALSLAND		LEDARE
↓			UDDA SAKER				ISRÄNNA
LJUNG-MARK					INGÅR NUMERA I ARBETS-FÖRMEDLINGEN		HAR BRA HAND MED KÖTT
DEPPIG							

Konstruktör: Leif Johnsson
lfj1280@hotmail.com

Nästa nummer

NR 2 2022 KOMMER I JUNI.

Det stora destinationsnumret. I sommar är allt förhoppningsvis som vanligt igen. Vi viger hela numret åt hembygdsrörelsen som besöksmål. Vi vill tipsa om museer, kaféer, vandringar, kulturstigar, barnaktiviteter och andra evenemang landet över. Vad gör ni i er förening?

Skriv till redaktor@hembygdsforbundet.se

Utforska platsen i Hembygdsportalen

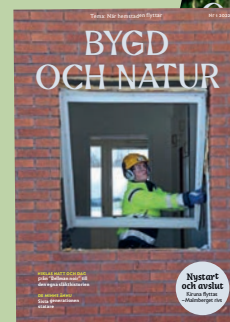

www.hembygd.se/utforskaplatsen

Prenumerera på Sveriges bästa tidning om lokalt engagemang och kulturarv!

Är du medlem i en förening ansluten till Sveriges hembygdsförbund? Då får du prenumerera på Bygd och natur till medlemspris!

Starta prenumerationen redan idag på www.hembygd.se/bygdochnatur

**RABATT FÖR
MEDLEMMAR!**